MUKÂTİL B. SÜLEYMAN'IN MUHKEM VE MÜTEŞÂBİH ANLAYIŞI

Celil KİRAZ*

ÖZET

Mukâtil b. Süleyman *muhkem* kavramını, anlamı açık olduğu için kendisiyle amel edilen, kutsal kitaplarda ortak olarak emredilen ve nesh edilmemiş âyetler; *müteşâbih* kavramını da, *hurûf-ı mukattaa* gibi anlamı açık olmayan ve bundan dolayı Hz. Peygamber döneminde yaşayan yahudiler gibi birtakım kötü niyetli kişiler tarafından yanlış bir şekilde yrumlanmaya müsait âyetler olarak açıklamaktadır. Öbür taraftan, kendisi de önceki müfessirlerin görüşleri doğrultusunda bu harfleri yorumlamaktadır. Müfessir, genellikle müteşâbih olarak addedilen "haberî sıfatlar"ın ise, gayb âlemiyle ilgili kısmını zâhirî anlamları üzere bırakmakta; şehâdet âlemiyle alakalı kısmını ise farklı şekillerde tevil etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Mukâtil b. Süleyman, Muhkem, Müteşâbih, Hurûf-ı Mukattaa, İbn Abbas

ABSTRACT

Muqâtil b. Suleyman's Understanding of Muhkam and Mutashâbih

Muqâtil b. Suleyman has explained the concept of *muhkam* as verses of the Qur'ân which their meanings are clear and suitable for being put into practise with their this charasteristic. He has also explained the concept of *mutashâbih* as the verses of the Qur'ân which their meanings are not clear like *the abbreviated letters (al-hurûf al-mukattaah)* and then they are suitable for misinterpretation by the humans who have evil intention like the jews who lived at the time of the Prophet Muhammad. At the other hand, he has himself explained these letters parallel with the opinions of the former Qur'ânic commentators. The commentator has not interpreted *the hearing attributes of God (al-sifaat al-habariyyah)* which are related with the invisible world (alam al-gayb) and he has left them as they are. At the other hand, he has interpreted the hearing attribute of God which are related with the visible world (alam al-shahadah) by different ways.

Key Words: Muqâtil b. Suleyman, Muhkam, Mutashâbih, The Abbreviated Letters of The Qur'ân (al-Hurûf al-Mukattaah), Ibn Abbas

* Doç. Dr., Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Tefsir Anabilim Dalı.
e-mail: cekiraz@hotmail.com

1. Giriş

Kur'ân âyetlerinin *muhkem* ve *müteşâbih* olarak ikiye ayrılması, Âlu İmrân 3/7. âyette bu doğrultuda yer alan ifadelere dayanmaktadır. Söz konusu âyetin meâli şu şekildedir:

> "Sana Kitab'ı indiren O'dur. Onun bazı âyetleri *muhkem*dir ki bunlar *Kitab'ın aslı*dır *(ümmü'l-kitâb)*. Diğerleri de *müteşâbih*tir. Kalplerinde eğrilik bulunanlar, fitne çıkarmak ve onu tevil etmek için ondaki *müteşâbih* âyetlerin peşine düşerler. Halbuki onların tevilini ancak Allah bilir. İlimde yüksek seviyeye erişenler: 'Ona inandık; hepsi Rabbimiz tarafındandır' derler. Bunu ancak akl-ı selim sahipleri düşünüp anlar."

Bu âyette, Hz. Peygamber'e indirilen Kur'ân âyetlerinin bir kısmının *muhkem* ve *Kur'ân'ın temeli/özü* olduğu; bir kısmının ise *müteşâbih* olduğu belirtilmekte; kalplerinde eğrilik bulunanların, insanlar arasında fitne çıkarmak ve Kur'ân'ı kendi hevâ ve hevesleri doğrultusunda yorumlamak amacıyla, bunların *müteşâbih* olanlarına sarıldığı ifade edilmektedir.

Söz konusu âyette geçen *muhkem* ve *müteşâbih* kavramlarının neye tekâbül ettiği ve burada *müteşâbih* ifadelere sarıldığı bildirilen kişilerin kimler olduğu, âlimler arasında çokça tartışılmıştır. Bu tartışmalara, günümüze ulaşan ilk tam tefsirin müellifi olarak kabul edilen Mukâtil b. Süleyman (v. 150/767) da tabii olarak katılmıştır. Bu araştırmada, Mukâtil'in konuyla ilgili yorumları ortaya konulmaya çalışılacaktır. Aşağıda da görüleceği üzere müellif, İslâmî ilimlerin henüz çok fazla dallara ayrılmadığı erken bir dönemde yaşadığından dolayı olsa gerek, bu konuda farklı yorumlara yer vermemekte; sadece kendisinin tercih ettiği görüşü zikretmekle yetinmektedir.

Mukâtil'in görüşleri, esas itibariyle tefsirinden hareketle ortaya konulmaya çalışılacak; fakat onun, konuyla ilgili benzer görüşleri dile getirdiği, ahkâm âyetlerinin tefsirine dair *Tefsîru'l-Hamsi Mie Âye mine'l-Kur'ân* isimli eserinden ve bazı Kur'ân kelimelerini açıkladığı *el-Vucûh ve'n-Nezâir* adlı kitabından da zaman zaman yararlanılacaktır.

2. Mukâtil'in Muhkem Anlayışı

Mukâtil b. Süleyman, muhkem ve müteşâbih âyetler konusundaki görüşlerini, esas itibariyle bu ayrımın yapıldığı âyet olan Âlu İmrân 3/7. ve Bakara 2/1. âyetin tefsirinde dile getirmektedir. Mukâtil'e göre Kur'ân'ın *muhkem* olan kısmı, "kendisiyle amel edilen" kısmıdır.[1] Ona göre bu muhkem

[1] Mukâtil b. Süleyman, *Tefsîru Mukâtil b. Süleymân*, (tahkîk: Ahmed Ferîd), Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1424/2003, I, 157. Görebildiğimiz kadarıyla bu görüş, Mukâtil'den önce İbn Abbas (v. 68/687), Dahhâk (v. 105/723) ve Katâde (v. 117/735) gibi ilk dönem müfessirleri tarafından da dile getirilmiştir. Bkz: et-Taberî, *Câmiu'l-*

âyetler, Âlu İmrân 3/7. âyette *Kitab'ın aslı/esası (ümmü'l-kitâb)* olarak nitelendirilmiştir; bunun sebebi, söz konusu âyetlerin Levh-i Mahfûz'da yazılı olması ve bunların bütün ümmetlerin kutsal kitaplarında yer almasıdır. Mukâtil'e göre bu temel ilkeler, "bütün kutsal kitaplarda yazılmış, bütün peygamberlere ve onların ümmetlerine emredilmiş olan hükümler" oldukları için, söz konusu âyette *muhkem* ve *Kitab'ın aslı/esası* olarak nitelendirilmişlerdir.[2]

Bu noktada Mukâtil, *muhkem* konusuna örnek olarak En'âm 6/151-153. âyetleri zikretmektedir.[3] Söz konusu âyetlerin meâli şu şekildedir:

> "De ki: Gelin, Rabbinizin size haram kıldığı şeyleri okuyayım: [1] O'na hiçbir şeyi ortak koşmayın! [2] Ana babaya iyilik edin! [3] Fakirlik korkusuyla çocuklarınızı öldürmeyin; sizi de onları da biz besliyoruz. [4] Fuhşun açığına da, gizlisine de yaklaşmayın! [5] Haksız yere Allah'ın yasakladığı cana kıymayın! Düşünesiniz diye Allah size bunları emretmiştir. [6] Rüşd çağına erişinceye kadar, yetimin malına sadece en iyi tutumla yaklaşın! [7] Ölçü ve tartıyı adaletle yapın! Biz herkese ancak gücünün yettiği kadarını yükleriz. [8] Konuştuğunuz zaman, yakınlarınızın aleyhine dahi olsa adaletli ve doğru konuşun! [9] Allah'a verdiğiniz sözü tutun! İşte Allah size, iyice düşünesiniz diye bunları emretti. Şüphesiz bu benim dosdoğru yolumdur. Buna uyun; başka yollara uymayın! Zira o yollar sizi Allah'ın yolundan ayırır. İşte sakınmanız için Allah size bunları emretmiştir." (En'âm 6/151-153)

Görüldüğü gibi bu ayetlerde temel bazı dînî ve ahlâkî emirler sıralanmaktadır. Ayrıca müfessir, Bakara Sûresinin ilk âyetinin tefsirinde de *muhkem* âyetlere örnek olarak bunları zikretmekte; söz konusu âyetlerde zikredilen emir ve yasakların, Yüce Allah tarafından indirilen bütün kutsal kitaplarda yer aldığını; bundan dolayı söz konusu emir ve yasakların, âyette *Kitab'ın aslı (ümmü'l-kitâb)* olarak tavsif edildiğini dile getirmektedir. Ayrıca müellif burada, "Kur'ân'da yer alan hiçbir âyetin bunları nesh etmediğini" de vurgulamaktadır.[4]

Yine müfessir, En'âm 6/151-153. âyetlerin tefsirini yaptıktan sonra da, 'bunların *muhkem* olduğunu', 'hiçbir ilâhî kitapta bunları nesh eden bir hükmün

---

Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân, (tahkîk ve tahrîc: Mahmûd Muhammed Şâkir - Ahmed Muhammed Şâkir), Mektebetü İbn Teymiyye, Kâhire, trs., V, 192-196. Ondan sonraki dönemde de Ferrâ (v. 207/822) tarafından aynen benimsenmiştir. Bkz: el-Ferrâ, *Meâni'l-Kur'ân*, Âlemü'l-Kütüb, Beyrut, 1403/1983, I, 190.

2 Mukâtil, age, I, 157.

3 Mukâtil, age, I, 157. Karş: Ferrâ, age, I, 190.

4 Mukâtil, age, I, 31.

bulunmadığını' ve 'bu temel prensiplerin, bütün Âdemoğullarına emredildiğini belirtmektedir.[5]

Kur'ân'da zikredilen bu âyetlerle, Tevrat'taki On Emir'i karşılaştıracak olursak, bu ilkelerin her iki kitapta ortak bir şekilde dile getirildiği daha net görülecektir. Tevrat'ın önemli bölümlerinden biri olan On Emir şu şekildedir:

"Allah şöyle konuştu:

1. Seni Mısır'dan, köle olduğun ülkeden çıkaran Tanrın Rab benim!
2. Benden başka tanrın olmayacak! Kendine yukarıda gökyüzünde, aşağıda yeryüzünde ya da yer altındaki sularda yaşayan herhangi bir canlıya benzer put yapmayacaksın. Putların önünde eğilmeyecek, onlara tapmayacaksın! Çünkü ben, Tanrın Rab, kıskanç bir Tanrı'yım! Benden nefret edenin babasının işlediği suçun hesabını çocuklarından, üçüncü, dördüncü kuşaklardan sorarım. Ama beni seven, buyruklarıma uyan binlerce kuşağa sevgi gösteririm.
3. Tanrın Rabb'in adını boş yere ağzına almayacaksın! Çünkü Rab, adını boş yere ağzına alanları cezasız bırakmayacaktır.
4. Şabat [Cumartesi] Günü'nü kutsal sayarak anımsa! Altı gün çalışacak, bütün işlerini yapacaksın! Ama yedinci gün bana, Tanrın Rabb'e Şabat Günü olarak adanmıştır. O gün sen, oğlun, kızın, erkek ve kadın kölen, hayvanların, aranızdaki yabancılar dâhil, hiçbir iş yapmayacaksınız! Çünkü ben Rab, yeri göğü, denizi ve bütün canlıları altı günde yarattım, yedinci gün dinlendim. Bu yüzden Şabat Günü'nü kutsadım ve kutsal bir gün olarak belirledim.
5. Annene babana saygı göster! Öyle ki, Tanrın Rabb'in sana vereceği ülkede ömrün uzun olsun.
6. Adam öldürmeyeceksin!
7. Zina etmeyeceksin!
8. Çalmayacaksın!
9. Komşuna karşı yalan yere tanıklık etmeyeceksin!
10. Komşunun evine, karısına, erkek ve kadın kölesine, öküzüne, eşeğine, hiçbir şeyine göz dikmeyeceksin!"[6]

---

5 Mukâtil, age, I, 377-378. Mukâtil b. Süleyman, muhkem âyetlerle ilgili bu görüşlerini, ahkâm âyetlerinin tefsirine dair yazdığı eserinde de aynen tekrarlamaktadır. Bkz: Mukâtil b. Süleyman, *Tefsîru'l-Hamsi Mie Âye mine'l-Kur'ân*, (tahkîk: Isaiah Goldfeld), Dârü'l-Meşrik, Şefâ Amr (İsrail), 1980, s. 275.

6 Bkz: Mısır'dan Çıkış 20:1-17; Yasanın Tekrarı 5:6-21.

Görüldüğü gibi On Emir'de, öncelikle ve özellikle *tevhid* ilkesi üzerinde durulmakta; ardından yahudilere mahsus bir hüküm olan Cumartesi günüyle ilgili bazı kurallar zikredilmekte; daha sonra da "ana-babaya iyi davranmak, adam öldürmemek, zina etmemek, hırsızlık yapmamak" gibi Kur'ân'dakilere benzer bazı dînî ve ahlâkî ilkeler sıralanmaktadır.

Ayrıca Hz. Musa'ya verilen ilâhî emirleri içeren levhalardan bahseden A'râf 7/145. âyetin tefsirinde Mukâtil, bu levhalara yazılı olanların muhtevasını da şu şekilde nakletmektedir ki, bunların yukarıdaki On Emir'den bir bölüm olduğu hemen dikkati çekmektedir:

> "Ben, kendisinden başka ilah olmayan, Rahmân ve Rahîm Allah'ım! Bana hiçbir şeyi ortak koşmayın! Cana kıymayın! Zina etmeyin! Yol kesmeyin! Ana-babanıza sövmeyin!"[7]

Tevrat'a benzer bir şekilde İncil'de de, -her ne kadar sonradan hıristiyanlar teslis/üçleme inancını benimsemiş olsalar da- tevhid inancı açıkça dile getirilmektedir.[8] Ayrıca Hz. İsa, Tevrat'ın "adam öldürmeme" emrini hatırlattıktan sonra, "değil kardeşini öldürenin, ona öfkelenenin ve kötü söz söyleyenin dahi yargılanacağını" belirterek, işi daha ileri bir noktaya taşımaktadır.[9] Yine Hz. İsa, Tevrat'taki "zina yapmama" emrini hatırlattıktan sonra, "bir kadına şehvetle bakan kişinin, yüreğinde onunla zina yaptığını" söyleyerek, hâdiseyi ahlâkî bakımdan bir derece daha ileri götürmektedir.[10]

Aslında bütün kutsal kitaplarda ortak bir şekilde emredilen ve yasaklanan fiiller manzumesi, Mukâtil'in zikretmiş olduğu ilkelerden ibaret değildir. Bunun gibi birçok yerde, önceki kutsal kitaplarda emredilen veya yasaklanan ameller zikredilmektedir. Nitekim Hz. Peygamber (sav) de bu konuya dikkat çekmiş; yahudiler tarafından kendisine, Kur'ân'da Hz. Musa'ya verildiği bildirilen *dokuz âyet*in[11] neler olduğunun sorulması üzerine, bunların:

> "Allah'a hiç bir şeyi ortak kılmayın! 2. Hırsızlık yapmayın! 3. Zinadan kaçının! 4. Allah'ın haram kıldığı cana kıymayın! 5. Mâsum bir kişiyi öldürtmek için sultana gammazlamayın! 6. Sihir yapmayın! 7. Fâiz yemeyin! 8. Günahsız kadına zinâ iftirası atmayın! (Bir diğer rivayete göre: Savaş sırasında cepheyi bırakıp kaçmayın!) 9. Cumartesi yasağını ihlâl etmeyin!"

şeklinde *dokuz emir ve yasak* olduğunu ifade etmiştir.[12] Görüldüğü gibi bu emir ve yasaklardan bir kısmı, yukarıda zikredilen *On Emir* içerisinde geçmektedir.

---

7 Mukâtil, *Tefsîr*, I, 414.

8 Örnek olarak bkz: Matta 4:10; Markos 12:29.

9 Bkz: Matta 5:21-22.

10 Bkz: Matta 5:27-29.

11 Bkz: İsrâ 17/101; Neml 27/12.

12 Bkz: Tirmizî, Tefsîr, 18. Mukâtil ise, Hz. Musa'ya verildiği bildirilen *dokuz âyet*in *dokuz mucize* olduğunu belirtmekte ve bunları da, Hz. Musa'ya mukaddes topraklarda,

Ayrıca En'âm 6/151-153. âyetlerin yanı sıra, İsrâ 17/23-39. âyetlerde zikredilen aşağıdaki emir ve yasaklar da, kendisiyle amel edilen, nesh edilmemiş ve kutsal kitaplarda ortak bir şekilde hükmedilen ilkeler çerçevesinde değerlendirilebilir:

> "Rabbin; [1] sadece kendisine kulluk etmenizi, [2] ana-babanıza da iyi davranmanızı kesin bir şekilde emretti. Onlardan biri veya her ikisi senin yanında yaşlanırsa, kendilerine 'of!' bile deme! Onları azarlama! ikisine de güzel söz söyle! Onları esirgeyerek alçakgönüllülükle üzerlerine kanat ger ve: "Rabbim! Küçüklüğümde onlar beni nasıl yetiştirmişlerse, şimdi de sen onlara (öyle) rahmet et!" diye dua et! Rabbiniz sizin kalplerinizdekini çok iyi bilir. Eğer siz iyi olursanız, şunu bilin ki Allah, kötülükten yüz çevirerek tevbeye yönelenleri son derece bağışlayıcıdır. [3] Bir de akrabaya, yoksula, yolcuya hakkını ver! [4] Gereksiz yere de saçıp savurma! Zira böylesine saçıp savuranlar şeytanların dostlarıdırlar. Şeytan ise Rabbine karşı çok nankördür. Eğer Rabbinden umduğun bir rahmet için onların yüzlerine bakamıyorsan, hiç olmazsa kendilerine gönül alıcı bir söz söyle! [5] Eli sıkı olma; büsbütün eli açık da olma! Sonra kınanır, (kaybettiklerinin) hasretini çeker durursun. Rabbin rızkı dilediğine bol verir, dilediğine daraltır. Şüphesiz ki O, kullarından haberdardır, (onları) çok iyi görür. [6] Geçim endişesi ile çocuklarınızın canına kıymayın! Biz, onların da sizin de rızkınızı veririz. Onları öldürmek gerçekten büyük bir suçtur. [7] Zinaya yaklaşmayın! Zira o bir hayâsızlıktır ve çok kötü bir yoldur. [8] Haklı bir sebep olmadıkça Allah'ın muhterem kıldığı cana kıymayın! Bir kimse zulmen öldürülürse, onun velisine (hakkını alması için) yetki verdik. Ancak bu veli de kısasta ileri gitmesin. Zaten (kendisine bu yetki verilmekle) o, alacağını almıştır. [9] Yetimin malına, rüşdüne erinceye kadar, ancak en güzel bir niyetle yaklaşın! [10] Verdiğiniz sözü de yerine getirin! Çünkü verilen söz, sorumluluğu gerektirir. [11] Ölçtüğünüz zaman tastamam ölçün ve doğru terazi ile tartın! Bu, hem daha iyidir hem de neticesi bakımından daha güzeldir. [12] Hakkında bilgin bulunmayan şeyin ardına düşme! Çünkü kulak, göz ve gönül, bunların hepsi ondan sorumludur. [13] Yeryüzünde böbürlenerek dolaşma! Çünkü sen (ağırlık ve azametinle) ne yeri yarabilir ne de dağlarla ululuk yarışına girebilirsin. *Bütün bu sayılanların kötü olanları, Rabbinin nezdinde kötüdür. İşte bunlar, Rabbinin sana vahyettiği hikmetlerdir.* Allah ile birlikte

yani Sînâ Dağı eteklerinde verilen el ve asâ mucizeleri ile, ona Mısır'da verilen tufan, çekirge, kımıl, kurbağa, kan, kıtlık seneleri ve dinar ve dirhemlerin üzerindeki yazıların silinmesi mucizeleri olarak açıklamaktadır. Bkz: Mukâtil, *Tefsîr*, II, 553, III, 298.

başka ilâh edinme! Sonra kınanmış ve (Allah'ın rahmetinden) uzaklaştırılmış olarak cehenneme atılırsın." (İsrâ 17/23-39)

Bu âyet grubunda da 13 temel dînî ve ahlâkî prensip zikredilmekte; ardından da, burada emredilenlerin *yapılmamasının*, yasaklananların ise *yapılmasının* Yüce Allah katında *kötü* olduğu belirtilmekte; ayrıca bunların, Allah tarafından vahyedilen birtakım *hikmetler* olduğu vurgulanmaktadır.

İbn Abbas'ın daha önce *muhkem* âyetlere örnek verdiği En'âm 6/151-153. ve İsrâ 17/23-39. âyetlerden[13] ilk grubu, daha önce de belirtildiği gibi Mukâtil de konuya örnek olarak zikretmektedir.[14] Buna göre evrensel ve süreklilik arz eden hükümler içeren âyetlerin *muhkem* olarak kabul edilmesi, ondan daha önce yaşamış olan sahâbe nesline kadar dayanan bir yaklaşım olarak karşımıza çıkmaktadır.

Aslında bunların dışında, kutsal kitaplarda ortak bir şekilde emredilen daha birçok dînî ve ahlâkî hüküm bulmak mümkündür.[15] Mukâtil b. Süleyman, burada yalnızca En'âm 6/151-153. âyetleri zikretmekle sadece bir örnekleme yapmış gibi görünmektedir.

Özet olarak Mukâtil'e göre *muhkem* âyetler;

1. Kendisiyle amel edilen,
2. Bütün kutsal kitaplarda yer alan,
3. Bütün peygamberlere ve ümmetlere emredilmiş ve
4. Hiçbir şekilde nesh edilmemiş olan

temel dînî ve ahlâkî emir ve yasakları içeren âyetlerdir. Yaptığımız karşılaştırmalarda da görüldüğü gibi müfessirin bu yaklaşımı, onun vahiy süreci ve önceki kutsal kitaplar hakkında ne denli geniş bir bilgiye sahip olduğunu da gösterir niteliktedir. Zaten onun tefsirini genel hatlarıyla inceleyen bir kişide de aynı izlenim uyanmaktadır; zira müellif, Ehl-i Kitap'tan bahseden âyetlerin tefsirinde, onların kutsal kitaplarına ve geleneklerine ne kadar hâkim olduğunu göstermektedir.

Muhkem âyetlerle ilgili İbn Abbas'tan ve diğer müfessirlerden gelen rivayetler, Mukâtil b. Süleyman'ın bu anlayışının sahâbe döneminden itibaren dile getirilen bir yaklaşım olduğunu göstermektedir. Mukâtil, İbn Abbas'ın

---

13 Bkz: Taberî, age, V, 193. Ayrıca Zerkeşî de, En'âm 6/151-153. âyetlerin yanı sıra, İsrâ 17/23-39. âyetleri de *nesh edilmemiş* anlamında *muhkem* âyetlere örnek olarak vermekte; bu iki âyet grubunda, -tekrarlar çıkarıldıktan sonra- toplam 17 hükmün bir arada zikredildiğini belirtmektedir. Bkz: ez-Zerkeşî, *el-Burhân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, (tahkîk: Yûsuf Abdurrahmân el-Mar'aşlî ve diğerleri), Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, 1410/1990, II, 199.

14 Mukâtil, age, I, 157.

15 Kutsal kitapların ahlâkî ilkeler bağlamında bir karşılaştırması için bkz: Celil Kiraz, *Kur'ân'da Ahlâk İlkeleri -Tevrat, Zebur ve İncil'le Mukayeseli Bir Çalışma-*, Emin Yayınları, Bursa, 2007.

görüşünü biraz daha detaylı bir hale getirmiş gibi görünmektedir. Fakat yine de müellif, erken dönemde yaşamış bir âlim olduğu için, sonraki dönemlere göre konuyu sadece genel hatlarıyla ele almış ve zikrettiklerimizden başka herhangi bir bilgi vermemektedir.

Öbür taraftan müellif, önceki kutsal kitaplar hakkındaki geniş bilgisini kullanıp, muhkem âyetlerde geçen bu temel ilkelerin, bütün peygamberlere emredildiğini belirterek meseleye yeni bir boyut kazandırmıştır. Onun muhkem âyetler hakkında benimsemiş olduğu bu yaklaşım, genel olarak makul görülebilecek bir yaklaşım olarak karşımıza çıkmaktadır.

3. Mukâtil'in Müteşâbih Anlayışı

Müfessirimiz, Âlu İmrân Sûresi'nin hemen başında, söz konusu âyetlerin Hz. İsa'nın ulûhiyyetini iddia eden *Necran hıristiyanları* hakkında nâzil olduğunu söylemesine rağmen, yedinci âyete geldiğinde konuyu tamamen *yahudilerle* ilişkilendirerek yorumlamaktadır. Ona göre, bu âyette müteşâbih âyetlerin teviline sarıldığı bildirilen kişiler yahudilerdir. Zira müellifin ifade ettiğine göre yahudiler, Kur'ân'da bulunan hurûf-ı mukattaalardan bazılarını duyunca, bu harflerin Ebced hesabına göre kaç ettiğini; buradan hareketle de Hz. Peygamber'in ümmetinin hâkimiyet süresini hesaplamaya çalışmışlardır.[16]

Mukâtil b. Süleyman, bazı Kur'ân kelimelerini açıklamak amacıyla yazmış olduğu *el-Vucûh ve'n-Nezâir* adlı eserinde de *te'vîl* kelimesinin farklı anlamlarını sıralarken, yahudilerin Ebced hesabıyla Hz. Peygamber'in ümmetinin hâkimiyet süresini hesaplamaya çalıştıklarını; bunun üzerine Yüce Allah'ın, "Onun (müteşâbihlerinin) te'vîlini yalnızca Allah bilir!" (Âlu İmrân 3/7) buyurduğunu; bu ifadeyle kastedilenin, "Hz. Peygamber'in ümmetinin hâkimiyet süresinin, yalnızca Allah tarafından bilinmesi; aynı şekilde bu hâkimiyetin kıyamet gününe kadar süreceği ve yahudilerin yeryüzünde bir daha hâkimiyet kuramayacağı gerçeğinin de yalnızca O'nun tarafından bilinmesi" olduğunu belirtmektedir.[17]

---

16 Mukâtil, age, I, 28-31, 156-158. Karş: Ferrâ, age, I, 190-191. Burada Mukâtil, söz konusu yorumu kimden aldığına dair herhangi bir bilgi vermemektedir. Muhammed b. Humeyd er-Râzî - Seleme b. el-Fadl - Muhammed İbn İshâk - el-Kelbî - Ebû Sâlih - İbn Abbâs - Câbir b. Abdillâh b. Riâb senediyle aktarılan benzer bir rivayet için bkz: Taberî, age, I, 216-218. Ayrıca bkz: İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, (tahkîk: Sâmî b. Muhammed es-Selâme), Dâru Taybe, 2. baskı, Riyâd, 1420/1999, I, 161-162. Fakat gerek İbn Kesîr gerekse Taberî tefsirindeki rivayetlerin tahrîc ve değerlendirmesini yapan Mahmûd Muhammed Şâkir ve Ahmed Muhammed Şâkir, Taberî tarafından İbn Abbas kanalıyla Câbir b. Abdillâh'tan aktarılan bu rivayetin senedinin *zayıf* olduğunu ifade etmektedirler. Bkz: İbn Kesîr, age, I, 161-162; Taberî, age, I, 218-220'nin dipnotu (Şâkir neşri).

17 Bkz: Mukâtil b. Süleyman, *el-Vucûh ve'n-Nezâir*, (tahkîk: Ali Özek), İlmî Neşriyat, İstanbul, 1993, s. 42.

Meselenin daha iyi anlaşılması için, konuyla ilgili müfessirin yorumlarına detaylı olarak bakmamız gerekmektedir. Mukâtil'in aktardığı bilgilere göre, Medine'deki yahudilerden biri olan Ebû Yâsir b. Ahtab, الم ile başlayan Bakara sûresinin ilk beş âyetini duyunca, kardeşi Cüdey [veya Huyey[18]] b. Ahtab'a "Ben Muhammed'den, Yüce Allah'ın Mûsâ b. İmrân'a (Hz. Mûsâ'ya) indirdiği kelimelere benzer bazı kelimeler duydum!" demiş; bunun üzerine kardeşi Cüdey de ona, "acele etmemesini, Muhammed'in durumu iyice ortaya çıkana kadar beklemesini" söylemiştir.[19]

Bir süre sonra, içlerinde Ebû Yâsir ve Cüdey b. Ahtab kardeşlerin de bulunduğu bir grup yahudi Hz. Peygamber'e gelmişler; Cüdey, daha önce kardeşinin duyduğunu söylediği Bakara sûresinin ilk beş âyetini Hz. Peygamber'e tekrar okutmuş; sonra da şunları söylemiştir:

> "Bu âyetlerdeki *'Elif, Lâm, Mîm. Bu kitap, kendisinde şüphe olmayan, gayba inanan, namazı kılan ve kendilerine rızık olarak verdiklerimizden infâkta bulunan muttakîler için hidayet kaynağı olan bir kitaptır.'* kısmı, bizden (yahudilerden) bahsetmektedir. Devamındaki *'(O muttakîler), sana indirilene iman ederler'* kısmında bahsedilen de, senin kitabın (Kur'ân)dır. *'(O muttakîler), senden önce indirilene de iman ederler'* kısmında bahsedilen ise bizim kitabımız (Tevrat)dır. *'Onlar Rablerinden gelen bir hidâyet üzeredirler ve onlar kurtuluşa erenlerdir'* kısmı da sizinle (müslümanlarla) ilgilidir; zira siz, hem size, hem de bize indirilene ve aynı şekilde Cennet ve Cehennem'e iman ediyorsunuz. Dolayısıyla bu âyetlerden ikisi bizim hakkımızda, ikisi de sizin hakkınızdadır."[20]

Akabinde Cüdey, Hz. Peygamber'den, bu âyetlerin kendisine gökten/Allah katından indiğine dair yemin etmesini istemiş; o da bu konuda yemin etmiştir.[21] Bunun üzerine Cüdey, Hz. Peygamber'e şöyle demiştir:

> "Eğer gerçekten doğru söylüyorsan, siz (müslümanlar), 71 yıl hüküm süreceksiniz. Zira Yüce Allah, İsrailoğulları içerisinde, her birisi senin ümmetini haber veren tam bin peygamber görevlendirmiştir. Fakat bu peygamberler, sizin kaç yıl hüküm süreceğinizi haber vermemişlerdir. Ta ki sen şimdi (bu âyetleri okumakla bunu) haber verene kadar…"[22]

Görüldüğü gibi Cüdey b. Ahtab, bir taraftan "Hz. Peygamber'in geleceğinin birçok İsrailoğulları peygamberi tarafından haber verildiğini" itiraf

---

18 Mukâtil'den farklı olarak Taberî, söz konusu yahudinin ismini Huyey b. Ahtab olarak vermektedir. Bkz: Taberî, age, I, 220-222 (Türkî neşri).

19 Mukâtil, age, I, 29.

20 Mukâtil, age, I, 29.

21 Mukâtil, age, I, 29.

22 Mukâtil, age, I, 29.

etmekte; bir taraftan da duymuş olduğu الم âyetini oluşturan harflerin Ebced hesabındaki değerinden hareketle, "İslâm ümmetinin hâkimiyetinin 71 yıl süreceği" yorumunu yapmaktadır.

Fakat yahudi Cüdey, bunun hemen ardından eski inkârcılığına geri dönüp, beraberindeki yahudilere: "Ümmetinin hâkimiyeti 71 yıl sürecek olan bir peygambere nasıl uyarız?!" demiştir. Bunun üzerine orada bulunan Hz. Ömer, Cüdey'e Hz. Peygamber'in ümmetinin hâkimiyetinin bu kadar süreceği sonucuna nereden vardığını sormuş; o da الم kelimesinin Ebced hesabıyla 71 ettiğini söylemiştir. Bunu duyan Hz. Peygamber de gülümsemiştir. Bunun üzerine Cüdey Hz. Peygamber'e, "Bunun dışında (bu tarzda âyetler) var mı?" diye sormuş; Hz. Peygamber de ona المص ile başlayan A'râf sûresinin baş tarafını okumuştur. Bu sefer Cüdey, "Bu ilkinden daha büyük; eğer söylediklerinde doğruysan, 232 yıl hüküm süreceksiniz!" demiştir. Akabinde Cüdey tekrar Hz. Peygamber'e, kendisine inen âyetler arasında bunların dışında benzer ifadelerin bulunup bulunmadığını sormuş; o da bunun üzerine, الر ile başlayan Hûd sûresinin ilk âyetlerini okumuştur. Bu sefer de Cüdey, "Bu ilkinden de, ikincisinden de daha büyük; eğer sözünde doğruysan, 463 yıl hüküm süreceksiniz! Allah'tan kork ve sadece doğruyu söyle; bundan başka var mı?" demiş; Hz. Peygamber de, المر ile başlayan Ra'd sûresinin başını okumuştur. Bunun üzerine de Cüdey, "Eğer sözünde doğruysan, 734 yıl hüküm süreceksiniz!" demiştir.[23]

Görüldüğü gibi Cüdey b. Ahtab, Hz. Peygamber'in kendisine okuduğu hurûf-ı mukattaaları Ebced hesabına göre hesap etmekte ve bunları birbiriyle toplayarak gitmektedir. Fakat bilindiği gibi Kur'ân'daki hurûf-ı mukattaalar bunlardan ibaret olmayıp, bu harfler değişik kombinasyonlar halinde -ikisi Medenî olmak üzere (Bakara ve Âlu İmrân)- 29 sûrenin başında bulunmaktadır. Eğer Mukâtil'in naklettiği bu haber doğru ise, Cüdey'in bu şekilde sormaya devam etmesi halinde, herhalde Hz. Peygamber, çoğunluğu Mekke döneminde inmiş olan bu harflerin geri kalanını da okuyacak ve yahudiler de iyice şaşkına döneceklerdi. Zira yahudilerin bu mantığına göre Kur'ân'daki hurûf-ı mukattaaların hepsi toplandığında, Hz. Peygamber'in ümmetinin toplam hâkimiyet süresi, 3385 yıl olarak karşımıza çıkmaktadır. Farklı sûrelerde geçen aynı kombinasyona sahip hurûf-ı mukattaaları sadece bir defa hesapladığımız zaman da bu sayı 1757 olmaktadır. Hurûf-ı mukattaalar içerisinde farklı kombinasyonlar halinde bulunan bu 14 harfi sadece birer defa hesapladığımızda da, karşımıza 1043 sayısı çıkmaktadır. Fakat aşağıda da ifade edileceği gibi, onların hurûf-ı mukattaalar hakkındaki bu yaklaşımı kesinlikle doğru değildir.

Konuyla ilgili Mukâtil'in nakillerine dönecek olursak; bu şekilde bir taraftan Hz. Peygamber ve ümmetinin kendi kutsal kitaplarında haber verildiğini itiraf eden, bir taraftan da onun ümmetinin hâkimiyetinin kısa olacağı

[23] Mukâtil, age, I, 29.

vehminden hareketle Hz. Peygamber'e tâbi olmayı reddeden Cüdey, sözlerinin devamında şunları söylemiştir:

> "Senin söylediklerine inanmıyoruz; çünkü senin durumun, (farklı harfler söylediğin için) bize karışık geldi! Senin hangi sözünü esas alacağımızı ve hangisine uyacağımızı bilemiyoruz! Şayet böyle olmasaydı, sana tâbi olurduk!"[24]

Cüdey'in ardından, -sözlerinden daha insaflı olduğu anlaşılan- kardeşi Ebû Yâsir de şunları söylemiştir:

> "Ben, bizim peygamberlerimize inenin hak olduğuna inanıyorum. Onlar bize bu ümmetin (Hz. Peygamber'in ümmetinin) hâkimiyet süresini bildirmişlerdir; eğer Muhammed söylediklerinde doğru ise, (onun ümmeti), bu (harflerin sayı değeri toplamı) kadar yıl hüküm sürecektir."[25]

Fakat sonunda bu yahudi grubu, hep birlikte *"Azını da, çoğunu da inkâr ettik!"* diyerek Hz. Peygamber'in huzurundan çıkmışlar; ona Allah katından hakikatin indirildiğini bildikleri halde inkârlarında devam etmişlerdir. Ardından Cüdey ve yanındakiler, kendileri gibi yahudi olan Abdullah b. Selâm ve arkadaşlarını da yanlarına çekmeye çalışmışlar; fakat onlar, Hz. Peygamber'in söylediklerinin doğru olduğuna inanıp, *"Azına da, çoğuna da iman ettik!"* diyerek İslâm'a girmişlerdir.[26]

Sonuç olarak Mukâtil'e göre, Âlu İmrân Sûresi'nin yedinci âyeti, Hz. Peygamber'in hak peygamber ve Kur'ân'ın hak kitap olduğunu inkâr eden bu yahudiler hakkında nâzil olmuştur. Ona göre bu âyette yahudiler, Kur'ân'da geçen الم, المص, الر ve المر gibi hurûf-ı mukattaaların Ebced değerine göre Hz. Peygamber'in ümmetinin hâkimiyet süresini hesaplamaya kalkışarak, bu gibi müteşâbih/anlamı kapalı âyetlere kötü niyetli bir şekilde sarılan; bunun sonucunda da hem kendileri yanlış yola sapan, hem de diğer insanları doğru yoldan saptıran fitneci kişiler olarak tavsif edilmişlerdir.[27]

Ayrıca Mukâtil'e göre, Âlu İmrân 3/7. âyette geçen "Kur'ân'ın bu gibi müteşâbih ifadelerinin tevilini sadece Allah'ın bildiği" ifadesi de, "İslâm ümmetinin hâkimiyetinin ne kadar süreceğinin yalnızca Allah tarafından bilindiği" anlamına gelmektedir.[28] Dolayısıyla müfessir, onların hurûf-ı mukattaa hakkındaki bu yaklaşımlarının yanlış olduğunu düşünmektedir. Zira söz konusu harflerin, İslam ümmetinin hâkimiyet süresine işaret ettiğine dair ortada herhangi bir delil bulunmamaktadır.

---

24 Mukâtil, age, I, 30.
25 Mukâtil, age, I, 30.
26 Mukâtil, age, I, 30.
27 Mukâtil, age, I, 30-31, 156-158.
28 Mukâtil, age, I, 31, 158.

el-Vucûh ve'n-Nezâir adlı eserinde de Mukâtil, *te'vîl* kelimesini açıklarken bu âyet üzerinde durmakta; "Müteşâbih lâfızların tevilini yalnızca Allah bilir" ifadesini, "Hz. Peygamber'in ümmetinin hâkimiyetinin ne kadar süreceğini yalnızca Allah bilir. Yine Hz. Peygamber ümmetinin hâkimiyetinin kıyamete kadar süreceği gerçeğini ve hâkimiyetin bir daha asla yahudilerin eline geçmeyeceğini de yalnızca Allah bilir." şeklinde açıklamaktadır.[29]

Müellife göre, âyetin devamında bahsedilen "Dinde derinleşmiş olan ve bu müteşâbih âyetlere iman eden kişiler" de, "Biz, hem bu Kur'ân'ın Allah katından olduğuna iman ettik, hem de İslâm ümmetinin hâkimiyetinin kaç sene süreceği konusunda Allah katındaki bilgiye iman ettik!" diyen, Abdullah b. Selâm ve onunla birlikte İslâm'a giren diğer yahudi âlimleridir.[30]

Görüldüğü gibi Mukâtil b. Süleyman, Âlu İmrân 3/7. âyette bahsedilen, Kur'ân'ın müteşâbihlerine sarılan kişilerin *yahudiler* olduğunu söylemektedir. Buna göre onlar, Kur'ân'ın yüzlerce muhkem/anlamı açık âyeti dururken, onun anlamı açık olmayan hurûf-ı mukattaalarına sarılmışlar; buradan hareketle Hz. Peygamber'in ümmetinin hâkimiyet süresini ortaya çıkarmaya çalışmışlardır. Bunu yaparken kötü niyetli oldukları, amaçlarının insanları ona iman etmekten uzaklaştırmak olduğu da, sonuç olarak Hz. Peygamber'i inkârda devam etmelerinden ve ona tâbi olmamalarından anlaşılmaktadır. Halbuki Mukâtil'e göre onların yapması gereken, Hz. Peygamber'e indirilen -En'âm 6/151-153. âyetler gibi- anlamları açık, nesh edilmemiş ve Tevrat'la da paralellik arz eden *muhkem* âyetleri göz önünde bulundurarak, ona iman etmek ve tâbi olmaktı. Fakat onların çoğu bunu yapmamış; Hz. Peygamber'in, kendi aralarından değil de Araplardan çıkmasını hazmedemeyerek onu inkâr etmişlerdir.

Öbür taraftan belirtmek gerekir ki, hurûf-ı mukattaaların yahudiler tarafından bu şekilde anlaşılmasını yanlış bulan müfessir, söz konusu harflerin geçtiği diğer yerlerde bunlar hakkında farklı bazı yorumlarda bulunmaktadır. Fakat o, tabii olarak yahudiler gibi "insanlar arasında fitne çıkarmak" veya "onları imandan uzaklaştırmak" için değil, Kur'ân'daki bu harflerin ne gibi bir işlev gördüğünü açığa çıkarmak amacıyla, iyi niyetli bir şekilde mezkûr yorumları yapmaktadır. Nitekim onun hurûf-ı mukattaalarla ilgili yaptığı yorumlara bakıldığında, bunların daha önce İbn Abbas (v. 68/687), Saîd b. Cübeyr (v. 95/713), Mücâhid b. Cebr (v. 103/721), İkrime (v. 105/723), Dahhâk b. Müzâhim (v. 105/723) ve Katâde b. Diâme (v. 117/735) gibi sahâbe ve tâbiûn dönemi müfessirleri tarafından da yapılmış olduğunu görüyoruz.[31]

Birkaç örnek vermek gerekirse; Mukâtil, Meryem sûresinin başında bulunan كهيعص şeklindeki kesik harflerin, كَافٍ, هَادٍ, عَالِمٌ ve صَادِقٌ kelimelerinin kısaltılmış hali olduğunu; dolayısıyla bu harflerin, Yüce Allah'ın "kullarına kâfî gelen", "onlara hidâyet veren", "yarattıkları hakkında bilgi sahibi olan" ve

29 Bkz: Mukâtil b. Süleyman, *el-Vucûh ve'n-Nezâir*, s. 42.
30 Mukâtil, *Tefsîr*, I, 31, 158.
31 Bkz: Taberî, age, XV, 443-452, XVI, 5-7, XIX, 398, XXI, 400-401, XXIII, 140-142.

"sözünde sâdık olan" yüce bir zât olduğunu bildiren birer övgü ifadesi olduğunu belirtmektedir.[32] Ayrıca müellif, Tâ-Hâ sûresinin başındaki طه harflerinin de, Süryânice'de "Ey adam!" anlamına geldiğini[33]; Yâ-Sîn sûresinin başındaki يس harflerinin de, Tay Lehçesinde "Ey insan!" anlamında kullanıldığını ve bununla Hz. Peygamber'in kastedildiğini söylemektedir.[34]

Yine müfessir, Ğâfir ve Fussilet sûrelerinin başındaki حم harflerinin de, حُمَّ (takdir edildi) şeklinde bir fiil olarak kabul edilip, devamındaki تَنْزِيلُ الكِتَابِ مِنَ اللهِ العَزِيزِ العَلِيمِ ve تَنْزِيلٌ مِنَ الرَّحْمنِ الرَّحِيمِ ibareleriyle birlikte bir cümle olarak (حُمَّ تَنْزِيلُ الكِتَابِ مِنَ اللهِ) düşünüldüğünde, "Kur'ân'ın Allah katından indirilmesi takdir olundu" anlamına geldiğini belirtmektedir.[35] Ayrıca müellif, Kâf Sûresi'nin başındaki ق harfinin de, "bütün kâinatı kuşatan, yeşil zümrütten yapılmış bir *dağ/Kaf Dağı*"na işaret ettiğine dair birtakım bilgiler vermektedir.[36] Ona göre Kalem sûresinin başında geçen ن harfi de *balık* anlamına gelmektedir.[37]

Sonuç olarak müellif, Kur'ân'daki hurûf-ı mukattaaları bazen Yüce Allah'ın isimlerinden bazılarının kısaltılmış hali, bazen başındaki âyetin -fiil-i mâzî gibi- bir parçası, bazen farklı dil ve lehçelerde anlam ifade eden bir kelime, bazen de dağ, balık gibi hâricî bir varlığı bulunan bir nesne olarak açıklamaktadır. Dolayısıyla Mukâtil, kendisinden önceki sahâbe ve tâbiûn müfessirleri gibi, bu harflerin birer anlamı olduğunu düşünmektedir. Onun yanlış bulduğu ise, yahudilerin kötü niyetli bir şekilde yaptığı gibi, bu harfleri Ebced hesabına göre toplayıp, aslında tamamen gaybî bir konu olan "İslam ümmetinin hâkimiyet süresi"ni bulmaya çalışmaktır.

Bu noktada son olarak belirtmek gerekir ki Mukâtil b. Süleyman, genelde *müteşâbih* kavramı çerçevesinde değerlendirilen *yed*, *vech*, *nefs*, *arşa istivâ* gibi *haberî sıfatlar* hakkında da tek yönlü bir tavır sergilememekte; bazen bunları zâhirleri üzere bırakmakta, bazen de tevil etmektedir. Meselâ müfessir, Yüce Allah'ın *kürsî*'si hakkındaki Bakara 2/255. âyeti zâhirî anlamı üzere bırakmakta; üstelik kürsî'yi, hâricî bir varlığı bulunan bir nesne olarak tasvir

---

32 Mukâtil, age, II, 306. Müellif burada, söz konusu كهيعص ibaresindeki ي harfinin de, اَلْهَادِى (هَادٍ) kelimesinde geçtiğini belirtmektedir. Taberî bu görüşü, İbn Abbâs, Saîd b. Cübeyr ve Dahhâk gibi müfessirlerden aktarmaktadır. Bkz: Taberî, age, XV, 443-452.

33 Mukâtil, age, II, 324. Bu görüş de İbn Abbas, İkrime, Dahhâk ve Katâde'den rivayet edilmiştir. Bkz: Taberî, age, XVI, 5-7.

34 Mukâtil, age, III, 81. İbn Abbas ve İkrime'den yapılan benzer nakiller için bkz: Taberî, age, XIX, 398.

35 Mukâtil, age, III, 142, 160. Taberî bu görüşü de zikretmekte; fakat herhangi bir kişiye isnad etmemektedir. Bkz: Taberî, age, XXI, 400.

36 Mukâtil, age, III, 267. Taberî bu görüşü de herhangi bir kişiye isnad etmeksizin zikretmektedir. Bkz: Taberî, age, XXI, 401.

37 Mukâtil, age, III, 386. Bu görüş de İbn Abbas ve Mücâhid'den rivayet edilmiştir. Bkz: Taberî, age, XXIII, 140-142. Mukâtil'in hurûf-ı mukattaalar hakkındaki yorumları için ayrıca bkz: İbrahim Çelik, *Mukâtil b. Süleyman ve Tefsirdeki Metodu*, Bursa, 2000, s. 109-112.

eden birtakım rivayetlere de yer vermektedir.[38] Öbür taraftan müellif, Allah hakkında *nefs* kelimesinin kullanıldığı "Allah sizi kendisinden (nefsinden) sakındırıyor!" (Âlu İmrân 3/28) âyetini ise, "Allah sizi, kâfirleri dost edinme konusunda *azabından* sakındırıyor!" şeklinde tevil etmektedir.[39] Mukâtil'in tevil anlayışı üzerine bir çalışma yapan Ömer Türker, onun mutlak gayb alanına giren konularda tevile yönelmediğini ve bu konudaki rivayetleri zikretmekle yetindiğini; bir yönüyle gayb âlemini, bir yönüyle de şehâdet âlemini ilgilendiren veya doğrudan doğruya şehâdet âlemini ilgilendiren konularda ise tevile yöneldiğini belirtmektedir.[40]

4. Sonuç

Mukâtil b. Süleyman'a göre Kur'ân'ın *muhkem* olan kısmı, önceki kutsal kitapların tamamında da benzer bir şekilde yer alan ve nesh edilmemiş ilâhî gerçeklerin ifade edildiği kısımlardır. Onun verdiği örneklerden hareketle, bunların genel itibariyle iman ve ahlâkla ilgili âyetler olduğu söylenebilir. Kur'ân'ın *müteşâbih* olan kısmı da, ilk planda neyin kastedildiği bilinemeyen kısımlardır.

Fakat müellifin de belirttiği üzere Medîne'li yahudiler, insanları doğru yoldan saptırmak ve İslam'a girmekten vazgeçirmek için, bu tür âyetlerden kabul edilen hurûf-ı mukattaa'yı, Ebced hesabına göre hesaplayıp, buradan İslâm ümmetinin hâkimiyet süresini çıkarmaya çalışmışlar; sonunda da "Biz bu işin içinden çıkamadık!" diyerek inkârlarında devam etmişlerdir. Müfessire göre bu davranış tarzı son derece yanlıştır; zira onların asıl yapması gereken, Kur'ân'ın önceki kutsal kitaplarda da geçen apaçık hükümlerine tâbi olmaktır. Zira İslâm ümmetinin hâkimiyetinin süresini bu harflerden çıkarmaya çalışmak abesle iştigaldir; çünkü söz konusu harflerin buna delâlet ettiğine dair ortada herhangi bir karîne bulunmamaktadır.

Mukâtil, -Bakara ve Âlu İmrân sûrelerinin dışında- hurûf-ı mukattaaların geçtiği yerlerde ise, bunları sahâbe ve tâbiûndan gelen bazı rivayetler doğrultusunda yorumlamakta; bazen bunların Yüce Allah'ın isimlerinden bazılarının kısaltılmış hali; bazen başındaki âyetin nahiv bakımından bir parçası; bazen farklı dil ve lehçelerde anlam ifade eden bir kelime; bazen de dağ, balık gibi hâricî bir varlığı bulunan bir nesne olarak açıklamaktadır. Dolayısıyla onun, yahudilerin söz konusu harfler karşısındaki tavırlarında yanlış bulduğu nokta, mutlak olarak bu harflerin yorumlanması değil; bu harflerden hareketle, kötü niyetli ve konuyla hiç ilgisi olmayan bir

---

38 Mukâtil, age, I, 136.

39 Mukâtil, age, I, 164.

40 Ömer Türker, *Mukâtil b. Süleyman'ın Kur'ân'ı Te'vil Yöntemi*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya, 1999, s. 35-36, 54-55; a.mlf., "Mukâtil b. Süleyman", *DİA*, XXXI, 135.

şekilde Hz. Peygamber'in ümmetinin hâkimiyet süresini hesaplamaya çalışmalarıdır.

Öyleyse burada belirleyici olan, söz konusu müteşâbih âyetlere hangi niyetle yaklaşıldığıdır. Müslüman müfessirler konuya, bütün Kur'ân âyetlerinin anlamlarını ortaya çıkarmak amacıyla yaklaşırken, Hz. Peygamber dönemindeki yahudi din adamları, insanları aldatarak onları Hz. Peygamber'e ve Kur'ân'a iman etmekten uzaklaştırma amacıyla hareket etmişlerdir. Halbuki onların yapması gereken şey, Kur'ân'ın, kendi kitapları olan Tevrat'la paralellik arz eden muhkem kısımlarını görüp, Hz. Peygamber'e iman etmeleri ve tâbi olmalarıydı. Fakat onlar bunun yerine, kendilerinin arasından değil de Araplardan çıktığı için, hasedlerinden dolayı onu inkâr etmişler; üstelik diğer insanları da ona iman etmekten uzaklaştırmaya çalışmışlardır.

Sonuç olarak Mukâtil b. Süleyman, kendisinden önceki müfessirlerden, özellikle de İbn Abbas'tan etkilenerek, *muhkem* kavramını, anlamı açık olduğu için kendisiyle amel edilen, nesh edilmemiş ve kutsal kitaplarda ortak bir şekilde zikredilen âyetler olarak görmektedir. *Müteşâbih* kavramını da, hurûf-ı mukattaa gibi anlamı açık olmayan ve bundan dolayı -Hz. Peygamber döneminde yaşamış olan yahudiler gibi- birtakım kötü niyetli kişiler tarafından yanlış bir şekilde yorumlanmaya müsait bazı âyetler olarak açıklamaktadır. Mukâtil, genel olarak müteşâbih addedilen haberî sıfatların ise, gayb âlemiyle ilgili olan kısmını zâhirleri üzere bırakmakta; şehâdet âlemiyle ilgili olan kısmını ise farklı şekillerde tevil etmektedir. Erken bir dönemde yaşamış olan müfessirimiz, konuyla ilgili farklı yorumlara yer vermekten ziyade, sadece kendi tercih ettiği görüşü zikretmekle yetinmektedir.

Kaynaklar

Çelik, İbrahim, *Mukâtil b. Süleyman ve Tefsirdeki Metodu*, Bursa, 2000.

el-Ferrâ, Ebû Zekeriyyâ Yahyâ b. Ziyâd b. Abdullâh ed-Deylemî (v. 207/822), *Meâni'l-Kur'ân*, I-III, Âlemü'l-Kütüb, Beyrut, 1403/1983.

İbn Kesîr, İmâduddîn Ebu'l-Fidâ İsmail b. Ömer b. Kesîr (v. 774/1372), *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, I-VIII, (tahkîk: Sâmî b. Muhammed es-Selâme), Dâru Taybe, 2. baskı, Riyâd, 1420/1999.

Kiraz, Celil, *Kur'ân'da Ahlâk İlkeleri -Tevrat, Zebur ve İncil'le Mukayeseli Bir Çalışma-*, Emin Yayınları, Bursa, 2007.

Kutsal Kitap -Yeni Çeviri- (Eski ve Yeni Antlaşma; Tevrat, Zebur, İncil), Kitâb-ı Mukaddes Şirketi-Yeni Yaşam Yayınları, İstanbul, 2001.

Mukâtil b. Süleymân: Ebu'l-Hasen Mukâtil b. Süleymân b. Beşîr el-Ezdî bi'l-velâ el-Horâsânî el-Belhî (v. 150/767), *Tefsîru Mukâtil b. Süleymân*, I-III, (tahkîk: Ahmed Ferîd), Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1424/2003.

-------, *el-Vucûh ve'n-Nezâir*, (tahkîk: Ali Özek), İlmî Neşriyat, İstanbul, 1993.

-------, *Tefsîru'l-Hamsi Mie Âye mine'l-Kur'ân*, (tahkîk: Isaiah Goldfeld), Dârü'l-Meşrik, Şefâ Amr (İsrail), 1980.

et-Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr (v. 310/922), *Câmiu'l-Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, I-XXVI, (tahkîk: Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî), Dâru Hicr, Kâhire, 1422/2001.

-------, aynı eser, I-XVI (İbrâhîm Sûresi 27. âyetin sonuna kadar), (tahkîk ve tahrîc: Mahmûd Muhammed Şâkir - Ahmed Muhammed Şâkir), Mektebetü İbn Teymiyye, Kâhire, trs.

Türker, Ömer, *Mukâtil b. Süleyman'ın Kur'ân'ı Te'vil Yöntemi*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya, 1999.

-------, "Mukâtil b. Süleyman", *DİA*, XXXI, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2006, s.134-1356.

ez-Zerkeşî, Bedruddîn Muhammed b. Abdullâh (v. 794/1392), *el-Burhân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, I-IV, (tahkîk: Yûsuf Abdurrahmân el-Mar'aşlî ve diğerleri), Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, 1410/1990.